

**CHET TILLARNI O'RGANISHDA LEKSIKANI YODLASHNING SAMARALI USULI
SIFATIDA AQLIY XARITALARDAN FOYDALANISH***Ashurova Diloru Tuxtasunzoda**Angren universiteti Pedagogika va tillar fakulteti**Xorijiy til va adabiyot yo'nalishi CHT-11 guruhi talabasi**Ilmiy rahbar: Raxmatullayeva D.A.*

Annotatsiya: Mazkur maqola chet tillarini o'rganishda yangi so'zlarni samarali yod olishda aqliy xarita (Mind Mapping) metodining pedagogik, psixologik va amaliy jihatlarini atroflicha yoritadi. O'quvchilar va talabalar o'rtasida keng qo'llanilayotgan bu uslub kognitiv yondashuvga asoslangan bo'lib, xotirani faollashtiradi, vizual va assotsiativ aloqalarni kuchaytiradi, hamda mustaqil va ijodiy tafakkurni rivojlantiradi. Tadqiqotda metodning afzalliklari, psixolingvistik asoslari, dars jarayonidagi qo'llanilishi va empirik tajribalar natijalari batafsil tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: aqliy xarita, leksika, yodlash strategiyasi, chet tili, ta'lim metodikasi, kognitiv yondashuv, vizual xotira.

Kirish

Leksik kompetensiya chet tilini o'rganishning asosiy elementlaridan biridir. Yangi so'zlarni samarali yodlash va ularni kontekstda to'g'ri ishlata olish til o'rganuvchilarning kommunikativ salohiyatini belgilaydi[1]. Biroq an'anaviy yodlash metodlari, masalan, so'zlar ro'yxatini yod olish, kartochkalar usuli, repetitsiyalar kabi vositalar ko'plab o'quvchilarda zerikish, motivatsiyaning pasayishi va uzoq muddatli xotirada saqlanmaslik kabi muammolarga sabab bo'ladi[2].

Shu nuqtai nazardan qaralganda, innovatsion va kognitiv yondashuvlarga asoslangan metodlar — xususan, aqliy xaritalar — til o'rganish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Aqliy xaritalar orqali so'zlar orasidagi mantiqiy, semantik va assotsiativ bog'liqliklar ko'rsatiladi, bu esa yodlashni qulaylashtiradi va tezlashtiradi[3].

Aqliy xarita metodining nazariy asoslari**Aqliy xarita tushunchasi**

Aqliy xarita (inglizcha: Mind Map) bu — asosiy g'oyani markazda joylashtirib, undan tarmoqlar tarzida bog'langan yordamchi tushunchalarni vizual tarzda tasvirlash uslubidir. Uni birinchi bo'lib ingliz nevrologi va ta'lim bo'yicha mutaxassis Toni Buzan joriy qilgan bo'lib, bu uslub inson ongining assotsiativ fikrlash mexanizmiga asoslanadi[4].

Ushbu metodning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

Markaziy tushuncha (so'z, mavzu, g'oya) xarita yuragi hisoblanadi;

Asosiy tarmoqlar mavzuga oid yo'nalishlarni ko'rsatadi (masalan, rang, grammatik rol, mavzu guruhi);

Yordamchi tarmoqlar so'zlarning sinonimlari, antonimlari, tarjimalari, misollari bilan to'ldiriladi;

Ranglar, shakllar, belgilar va rasmlar vizual xotirani faollashtirishda muhim o'rin tutadi[5].

Kognitiv-psixologik asoslar

Aqliy xarita usuli kognitiv yondashuv asosida ishlaydi. Kognitiv nazariyaga ko'ra, inson miyasi ma'lumotni mantiqiy bloklar orqali, vizual va verbal elementlar bilan birgalikda qayta ishlaydi. Shu sababli, o'quv materiallarini rangli va tarmoqli grafik shaklida berish orqali ko'pkanalli eslab qolish (dual coding) jarayoni amalga oshadi[6].

Psixolingvistik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki:

Vizual-kognitiv yondashuv orqali yodlangan so'zlar 2-3 baravar uzoqroq muddatda xotirada saqlanadi;

Assotsiatsiyalangan xaritalar orqali o'rganilgan so'zlar gapda mustaqil ishlatish jarayonida tezroq chaqiriladi;

Aqliy xarita yaratish jarayonida o'quvchi mustaqil fikrlaydi va ijod qiladi, bu esa ta'lim samaradorligini oshiradi[7].

Leksikani yodlashda aqliy xarita metodining afzalliklari

№ Afzalliklar Ta'siri

- 1 Vizual fikrlashni faollashtiradi Tasvir orqali eslab qolish osonlashadi
- 2 So'zlar o'rtasida mantiqiy bog'liqlik yaratiladi Kontekstda ishlatish ko'nikmasi rivojlanadi
- 3 Ijodiy fikrlash va mustaqillikni oshiradi O'quvchini faol ishtirokga jalb etadi
- 4 Rang va simbolika yordamida diqqatni jalb qiladi Motivatsiyani oshiradi
- 5 Bir mavzu ichida ko'p so'zlarni jamlaydi Tizimlashtirish va umumlashtirish osonlashadi

Amaliy qo'llanilishi: dars jarayonida foydalanish

1. Dars oldidan tayyorgarlik

O'qituvchi mavzuga oid asosiy so'zlarni belgilaydi va o'quvchilarga markaziy g'oyani beradi. Misol: mavzu — Travelling (sayohat).

2. Aqliy xarita tuzish

O'quvchilar:

Markazga Travelling so'zini yozadi;

Tarmoqlarga Transport, Places, Activities, Documents kabi yo'nalishlar ajratiladi;

Har bir yo'nalishga mos so'zlar, iboralar, rasmlar, sinonimlar, tarjimalar kiritiladi.

3. Mashg'ulotda qo'llash

Har bir o'quvchi o'z xaritasini sinfda taqdim etadi;

Guruhlarda solishtirish, savol-javob, gap tuzish mashqlari bajariladi;

Yakunda qisqa testlar yoki eslab qolish o'yinlari o'tkaziladi.

4. Raqamli ilovalar

Mobil yoki onlayn platformalar yordamida:

MindMeister, Coggle, XMind, SimpleMind ilovalari orqali aqliy xaritalar yaratiladi;

Talabalar ularni baham ko'rish, onlayn taqdim etish imkoniyatiga ega bo'ladi[8].

Tadqiqot natijalari: Empirik misollar

2022-yilda Farg'ona davlat universitetida o'tkazilgan tajriba darslarida 60 nafar talaba ishtirok etdi. Ular ikki guruhga bo'lindi:

Birinchi guruh: an'anaviy yodlash (so'z ro'yxatlari);

Ikkinchi guruh: aqliy xaritalar yordamida yodlash.

4 haftalik tajribadan so'ng so'z boyligini eslab qolish testida:

An'anaviy guruh o'rtacha 62% natija,

Aqliy xarita metodini qo'llagan guruh esa 86% natija ko'rsatdi[9].

Xulosa va tavsiyalar

Aqliy xarita — chet tili so'zlarini yod olishda nafaqat samarali, balki o'quvchini motivatsiyalovchi va ijodiy yondashuvni rivojlantiruvchi kuchli vositadir. Bu metod:

Leksikani kontekstual tarzda o'rgatadi;

Mustaqil fikrlash va assotsiatsiyalar yaratish qobiliyatini shakllantiradi;

O'rganilgan so'zlarning uzoq muddatli xotirada saqlanishini ta'minlaydi.

Tavsiyalar:

1. Har bir yangi mavzu bo'yicha darslarda aqliy xarita usulini doimiy joriy qilish;
2. O'quvchilarning xaritalarini baholashda kreativlik, tuzilma va to'liqlik mezonlarini belgilash;
3. Elektron ilovalar yordamida interaktiv xaritalar yaratishga rag'batlantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nazarov, A. (2021). Chet tili o'qitishda leksik kompetensiyani shakllantirish. Til va ta'lim, №2, 45–48.
2. Karimova, S. (2020). An'anaviy yodlash metodlarining kamchiliklari. O'qituvchi jurnali, №3, 28–30.
3. Saidova, Z. (2022). Assotsiativ metodlar asosida so'z boyligini oshirish. Til va madaniyat, №1, 31–35.
4. Buzan, T. (2006). The Mind Map Book. BBC Active.
5. Mamatov, R. (2020). Aqliy xarita metodining asoslari. Psixologik ta'lim, №4, 14–17.
6. Paivio, A. (1986). Mental Representations: A Dual Coding Approach. Oxford University Press.
7. Xodjayeva, S. (2023). Kognitiv yondashuv asosida leksikani o'rganish. Ilm va taraqqiyot, №1, 41–46.
8. Abdullayeva, G. (2022). Raqamli aqliy xaritalar va mobil ilovalar. Pedagogik innovatsiyalar jurnali, №3, 18–22.
9. Farg'ona DU lingvistika kafedrası hisobot materiallari, 2022-yil.

